

Az „idegen“ lakás

Hogyan viselkedünk a saját lakásunkban?

A legkézenfekvőbb válasz: kötetlenül, nyíltan, felszabadultan, gátlások nélkül. Mindezeket egyetlen szóba sűrítve: otthonosan, hisz otthon vagyunk, és a birtoklás tudata („a lakásomban vagyok“) egészen más viselkedési formákat vált ki, mint amilyenek a lakáson kívüli cselekedeteinket, beszélgetéseinket jellemzik. A megszokott, „bevett“ válasz ellenében most mégis tegyük fel a kérdést:

valóban otthonosan viselkedünk

a saját lakásunkban?

A válasz — mint látni fogjuk — nem is olyan egyszerű. A lakás számos funkciója (például védelem, anyagszere, reprezentáció, szabad idő eltöltése stb.) számban és minőségben sokféle viselkedést követel. Ezek nagy része olyan viselkedésforma, amely egy másik partner jelenlétében zajlik le. Lásd: étkezés, tévénézés, a családi problémák megbeszélése stb. Az egyes viselkedési formák tehát „szólnak is valakinek“, üzenetet is közvetítenek. Nevezzük a továbbiakban **interakciónak** az olyan viselkedési formákat, amelyek legalább két családtag közvetlen vagy közvetett jelenlétét feltételezik.

Az interakciók a lakás minden funkciójában kimutathatók. Sőt, mindig „olajozottan“ kell végbemenniük, legyen szó akár a napi feladatok gyors megbeszéléséről, akár egy-egy tévéműsor kommentálásáról. Az olajozottság azt jelenti, hogy az egyes interakciók a maguk területén tegyék maximálisan lehetővé az egyes lakásfunkciók érvényesülését. Mindebből pedig az következik, hogy ha az interakciók körül baj van, vagyis nem „otthonosan“ viselkedünk, akkor ezek az interakciók akadályozzák a lakás funkcióit. De mi lehet az oka annak, hogy az interakciók nem a kívánt mederben folynak?

A kérdés megválaszolásához kissé közelebről kell megvizsgálnunk

a lakásra mint térre jellemző interakciók természetét.

Az egyén számára az interakció mindig egy-egy feszültségi állapotnak a levezetése, amelyet valamilyen inger, információ váltott ki. Például: a gyermek rossz jegyet kap az iskolában, és ezt meg kell beszélni, valamilyen esemény történt a szomszédban, és azt le kell reagálni stb.

A megbeszélés lényege, feszültségfeloldó ereje abban rejlik, hogy tisztázzuk a magunk és a család másik tagjának az álláspontját az adott ingerrel, információval kapcsolatban. Ezt a megbeszélést azért nevezhetjük interakciónak, mert a saját álláspontunkat mindig a másik függvényében, a másik álláspont figyelembevételével alakítjuk ki. Van azonban még egy tartalmi ele-

me az interakciónak: ez a **környezet**, ami esetünkben a lakás — mint tér — berendezése, tagolása. Furcsának tűnhet, de a kutatások mai állása azt igazolja, hogy a tárgyi környezet legalább olyan mértékben meghatározza az interakcióit, mint maguk az interakció résztvevői. Ez a megállapítás azonban félreértésekhez is vezethet, ugyanis nem maguk a tárgyak határozzák meg az interakció természetét, legalábbis nem közvetlenül. A dolog ennél bonyolultabb. Például, ha megbeszélünk tévénézés közben valamit, vagy ráncba szedjük a gyereket, ez már a családtagok közti interakció. A közlő K, a befogadó B, bár ezek a szerepek állandóan felcserélődnek. Ha K közöl valamit, azt B igyekszik megérteni, igyekszik kihámozni a közlés jelentését. Tegyük fel, hogy az apa rádörög a fiára: „Miféle magatartás ez, hogy nem tanulsz!“. A jelentés kihámozása nem is olyan egyszerű, mert a gyerek egészen más jelentést következtet ki belőle, ha a dorgálás a családfelei székéből érkezik, és mást, ha mosakodás közben hangzik el. Megint más a jelentés, ha egy beígért kirándulás előestéjén hangzik el, és más, ha ez a szidás vagy figyelmeztetés mindennapos esemény.

A jelentés kihámozásához az szükséges, hogy B tisztában legyen K szándékaival (intencióival). Azzal, hogy K mit gondol az egész dologról, mennyire tartja fontosnak magát a közleményt, milyen eredményt akar elérni a közléssel stb.

De mi hordozza ezeket a szándékokat? Hogyan lehet őket észrevenni? A kérdés megválaszolásához ismét a kommunikáció szakértőit kell segítségül hívnunk.

A közlés pillanatában K-t jellemzi egy úgynevezett kontextus, a közlés környezete. A K környezetének három fontos alkotóeleme van: a K tárgyi környezete, a B-ről alkotott kép (B') és magáról a közlési helyzetről kialakult, azzal kapcsolatos előfeltevések (például a gyerekekkel „fentről kell beszélni“, az ügyvéddel kalaplevéve stb.).

B akkor érti meg a közleményt, amikor tudja egyértelműen dekódolni, megfejteni a közlemény jelentését, ha tisztában van azzal, hogy a közlés pillanatában K hogyan viszonyul a tárgyi környezethez, B-ről milyen képet alakított ki magának, és azzal is, hogy az egész interakcióhoz milyen előfeltevéseket vesz alapul. Láttuk már, hogy ha ezeket a viszonyokat felcseréljük, akkor esetenként más és más jelentést kapunk.

Ez az egész mechanizmus egy nagyon finoman kimunkált folyamat, és elég egy kis módosítás K vagy B részéről, már félreértésről, a jelentés módosulásáról beszélhetünk.

A jelentést meghatározó három elem közül a továbbiakban a tárgyi környezettel foglalkozunk.

Mi is a tárgyi környezet?

Korántsem a lakásban fellelhető tárgyak halma! Már említettük, hogy a közlemény jelentését nem maga a tárgy határozza meg, hanem a közlőnek a tárgyhöz való viszonya. Vagyis ide-

ális esetben a család minden egyes tagja a lakás keretében rendelkezésére álló tárgyi környezetből (a továbbiakban: tér) kisajátít magának egy részt. Tagolja, rendszerezi a teret, a tárgyakat „felhívó erő“-vel látja el, tehát érzelmileg is kötődik hozzájuk és napi tevékenységét igyekszik úgy megszervezni, hogy azt többnyire az általa kisajátított térben végezhesse. Interakciónak a helyét is úgy választja meg, hogy lehetőleg a kisajátított tér alkossa a tárgyi környezetet. Nem véletlen, hogy étkezéskor az asztalnál mindenkinek saját helye van, hogy a különböző beszélgetések és cselekvések a lakás bizonyos helyeihez kötődnek. Ismét a már említett példát hoznám fel: ha a családfőnek megvan a kitüntetett helye a lakásban, akkor egészen más jelentése van a kitüntetett helyről elhangzó közleménynek, mintha az a lakás egy másik részében hangzik el. Van azonban más példa is szép számmal. Talán a legérdekesebb, ha megfigyeljük, hogy a gyerek miként kalauzolja „idegen“ játszótársát a lakásban, hol állapotodnak meg és miért. Világosan rögzíthető, hogy a gyerek számára milyen tárgyak, tárgyejegyetek rendelkeznek érzelmi töltettel (felhívó erővel).

Ideális helyzetről akkor beszélhetünk, ha a lakásban minden családtag minden interakciófűpushoz megtalálja a kisajátított, személyessé tett tárgyi környezetet. Ilyen esetekben a tárgyi környezet optimalizálja a közlemény megformálását és a B számára a jelentés dekódolását. Ideális eset azonban nem sok van. A lakás mint tér gyakran válik interakciós zavar forrásává, vagyis akadályozza a közlemény megformálását a K oldalán és a jelentés kihámozását a B oldalán. Az eddigiekből következik, hogy interakciós zavar akkor léphet fel, ha hiányzik a kisajátított tér.

Nézzük meg közelebbről, hogy milyen esetekben marad

a lakás idegen.

„Idegen“ maradhat a tér azért, mert a család tagjai nem tudják érvényesíteni ösztönös vagy tudatos aspirációikat. Ennek oka lehet az is, hogy nincs megfelelő tárgyválaszték a rendelkezésre álló tér berendezésére vagy a rendelkezésre álló tér nem teszi lehetővé — méretei miatt — az igények megvalósítását. Ilyenkor kerül sor ideiglenes megoldásokra („átmeneti berendezésekre“), amelyek aztán tartósakká vagy állandókká válnak. Ebben az esetben nincs baj a „térrel bánni tudás“ képességgel, de ezt a képességet a családtagok nem tudják hasznosítani.

„Idegen“ maradhat a tér akkor is, ha a család tagjaiban nincs meg a „térrel bánni tudás“ képessége, vagyis nem működik az a „szűrő“, amely a divat hatásait valamennyire is az egyéni igényekre hangolva próbálná érvényesíteni. Ebben a helyzetbe kerülnek a faluról városi tömbházlakásba költözött családok, vagy a városba költözéssel párhuzamosan családot alapító fiatalok. Egyszerűen nem tudnak mit kezdeni a ren-

delkezésükre álló térrel (ez nem jelenti azt, hogy nem zsúfolják tele!), ezért a berendezés többnyire a véletlen vagy a pillanatnyi piaci kínálat függvénye.

„Idegen“ teret hoznak létre azok a családok is, amelyeknél a személyes aspirációk érvényesítése „erőfeszítésbe kerül“. Falun ugyanis a közösségi normák szabályozták a tér kialakítását, és ebbe az új családtagok egyszerűen belenöttek vagy csak lemásolták. A városi tömbházlakás terének tagolása azonban többletenergát igényel, és nem minden család hajlandó a lakás-berendezésbe többletenergát fektetni. Bizonyos státuszszimbólum-értékű tárgyak megszerzésébe igen, de a lakás egészének mint térnek az „egyediesített“ kitöltése, tagolása még nem igényel.

Végül szólnunk kell még egy megfigyelésről: a városi családokban egyfajta szerepkiegyenlítődés tapasztatható a felnőtt és a gyerek kapcsolatában. Ez a változás a faluról városra került családok esetében sok problémát okoz, ezek egyike pedig épp a térhasználattal kapcsolatos. A gyerek alárendelt helyzete abban is megnyilvánul-

nul, hogy az egész térből mennyit engednek át neki és a lakás milyen részeit, de abban is, hogy ez az átengedés mit jelent a gyakorlatban. Mert önmagában az a tény, hogy egy szobát gyerek-szobának nevezünk ki, még nem jelenti azt, hogy a gyerek ezt a szobát kisajátíthatja, nem jelenti azt, hogy a benne lévő tárgyak jelenteni is fognak neki valamit. A szülőknek eszébe sem jut, hogy míg falun a gyermek a lakáson kívül teremtette meg saját tereit, a tömbházlakásban ezekre a személyes terekre a család rendelkezésére álló tényleges lakótéren belül tart (tartana!) igényt. Ennek a visszás helyzetnek az eredményét még nem tudjuk felmérni, mert ezekben a családokban az interakciókat rendszerint a szülő kezdeményezi, az egyes interakciók tárgyi környezetét is a szülő választja ki, és ilyenformán a gyerek interakciós zavara „természetesnek” tűnik.

Hogyan tárgyasulnak az interakciós zavarok,

ha az interakciókból a kisajátított tárgyi környezet hiányzik, ha nincs tárgyi háttér a közléshez, ha nem érezzük a hátunk mögött a biztonságot nyújtó teret?

A legfontosabb következményről már szoltunk: ha a közlemény jelentése nem tartalmazza a közlőinek (K) a tárgyi környezethez való viszonyát is, ez a befogadó (B) számára félreértésre adhat okot. Egyrészt, mert maga a közlemény hiányos lehet, másrészt mert B a tárgyi környezet „hiányában” szándékosságot feltételezhet, ami nyilván tévutakra vezet. Ha például a vendégemet zavartan fogadom, mert a félig berendezett szoba feszélyez, ezt a zavart (ami a szövegeimben és gesztusaimban nyilvánul meg) a befogadó úgy értelmezheti, hogy kényelmetlen számomra az ő jelenléte.

A másik nagyon fontos következményt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy „menekülés az interakció elől”. Ha idegen a környezet, nem szívesen kezdeményezünk interakciót. Ha pedig kénytelenek vagyunk részt venni ilyen interakcióiban, akkor igyekszünk minél hamarabb a végére érni. Ez a „menekülés” azonban az interakció legfontosabb szerepét sikkasztja el, a feszültség levezetését. A család esetében az interakciók hiánya egyrészt a családtagok között feszültségek forrásává válhat, másrészt — mivel minden interakció újabb ingereket dob felszínre, amelyek újabb interakciók kiindulópontjaivá válnak — a család és a lakás funkciózavarait idézheti elő.

A felsoroltak csupán ízelítőt adnak azokból az esetekből, amikor nem otthonosan viselkedünk a saját lakásunkban. A bevezető kérdésre tehát korántsem olyan egyszerű a válasz, mint amilyennek első látásra tűnik. Az egész kérdéskör furcsasága abból adódik, hogy a tárgyi környezethez való viszonyunk nem, vagy csak nagyon kis mértékben tudatos. Az említett interakciós zavarok nyilván nem csupán a tér kisajátításának hiányából fakadnak. A városi életfor-

mát most próbálgató családok esetében nem csupán a tárgyi környezet síkján, hanem a befogadóról alkotott kép és az előfeltevések síkján is kimutatható az életformaváltás által kitermelt ellentmondásosság és labilitás. A végső eredményt, az interakciós zavarokat ezek összehatása eredményezi. A tárgyi környezet ezek között az egyik fontos (és mindmáig kellően nem vizsgált) tényező.

BIRÓ ZOLTÁN